

PUBLIKÁCIÓS SZELEKCIÓ A KÖZGAZDASÁGTANBAN*

SIMONOVITS ANDRÁS

Laki Mihály¹ a magyar közgazdászok két csoportjának színvonalát összehasonlítva objektív minőségi mércéként a nyugati (angol nyelvű) kiemelkedő és átlagos közgazdasági folyóiratokban közölt cikkek számát használta. Valentinyi Ákos² már szigorúan a nemzetközi publikációs mércét alkalmazta, különös figyelmet fordítva a legrangosabb öt, illetve tíz folyóiratra és a hivatkozásokra. Ennek alapján a magyar közgazdaságtanról lesújtó képet festett. A cikk eleven vitát indított el a *BUKSZ*-ban. Török Ádám,³ Csaba László⁴ és Major Iván⁵ egyaránt elismerte, hogy a magyar közgazdaságtan csak nagyon szerényen van jelen a közgazdaság-tudomány legtekintélyesebb nemzetközi folyóirataiban, ám magyarázatokat és mentségeket is keresett a fennálló helyzetre.

Megkésztett hozzászólásomban elsősorban nem a hazai közgazdaságtan helyzetével foglalkozom. Arra a kérdésre keresem a választ, hogy miként működik a publikációs szelekció a nyugati közgazdaságtanban. Igyekszem elkerülni a felesleges ismétléseket, és megkísérlek új szempontokat is figyelembe venni.

A következő kérdésekre keresem a (természetesen részleges) választ:

1. Milyen lenne a hatékony publikációs szelekció?
2. Milyen a tényleges publikációs szelekció?
3. Van-e lehetőség a szelekció javítására?

Ezekre a kérdésekre nem adható közvetlenül érvényes válasz, ezért kerülő úton, eldönthető kérdésekkel, illetve a mi szempontunkból releváns események gyakoriságának valamiféle mérésével igyekszünk tájékozódni. a) Áttekintjük, hogy az uralkodó felfogás szerint a publikáció ismeretátadásra vagy minőség-ellenőrzésre való-e? b) Megnézzük, hogy gyakran tévednek-e a lektorok és a folyóirat-szerkesztők? c) Mennyire méltányosak a tudományos társaságok zárt körük kialakításában? d) Kiigazítják-e a hivatkozások a publikációs mechanizmus torzítását? e) Vannak-e lényeges belépési korlátok? f) Mi a szerepük a publikációs szelekcióban a folyóiratokat megjelentető kiadóknak?

Wessely Anna hívta föl a figyelmem, hogy a tudományszociológusok már évtizedek óta vizsgálják e kérdéskört. E tudományterület egyik atyja, Robert K. Merton válogatott cikkeinek gyűjteményében⁶ például a következő főcímek szerepelnek: tudásszociológia, tudományszociológia, a tudomány normatív szerkezete, a tudomány ösztönző rendszere és a tudományos értékelés folyamata. Témánk szempontjából érdekes,

hogy a tudományos folyóiratok Nyugat-Európában 1660 körül jelentek meg a színén, egyaránt biztosítva a tudományos prioritást és a lektorok által hitelesített ismeretek terjesztését. A kibontakozó természettudományos forradalom 300 év alatt hihetetlen mértékben megsokszorozta a tudósok és a cikkek számát. A tudomány iparosodása nagymértékben kitágította azt a kört, ahonnan valaki tudós lehetett; ugyanakkor megehezítette a teljesítmény felismerését.

Érdeemes idézni Mertontól, hogy a lektori rendszer szerepe és az elutasított cikkek aránya jelentősen szóródik tudományonként. Például egy 1967-es adat szerint a társadalomtudományokban az elutasított cikkek aránya 70–90 százalék között mozgott, viszont a természettudományokban csupán 20–50 százalék.⁷

Visszatérve a közgazdaságtanra, elárulom, hogy nem lévén tudománymetrikus, nem szolgálhatok önálló átfogó statisztikákkal. Még azt is bevallom, hogy ellenszenvesnek találok az olyan statisztikákat, amelyeket az általam egyébként nagyon tisztelt holland közgazdászok alkalmaztak 1992 körül (akkoriban dolgoztam Hollandiában, és a saját szememmel láttam a pontversenyt). A folyóiratokat négy minőségi osztályba sorolták: az A kategóriájú folyóiratban megjelenő cikkek minden oldala 4 pontot ért, a B kategóriában 3-at, a C-ben 2-t s a D-ben 1-et. (Gondo-

■ Köszönetemet fejezem ki Koren Miklósnak, Kornai Jánosnak, Kőhegyi Gergelynek, Szabó Katalinnak, Tasnádi Attilának, Valentiny Pálnak, Valentinyi Ákosnak és Wessely Annának a cikk korábbi változataihoz fűzött értékes megjegyzéseikért. Ebben az esetben különösen fontos hangsúlyozni, hogy a cikkben kifejezett véleményekért egyedül én vagyok felelős.

1 ■ Laki Mihály: Zárthelyi dolgozat. *BUKSZ*, 1995. tavasz, 83–84. old.

2 ■ Valentinyi Ákos: A tudomány piaca és a hazai közgazdaságtan. *BUKSZ*, 2000. nyár, 144–150. old.

3 ■ Török Ádám: Csónakok a parton, avagy mivel kellünk át a főáramon? *BUKSZ*, 2000. ősz, 211–214. old.

4 ■ Csaba László: A világgpiac és a magyar közgazdaságtan. *BUKSZ*, 2000. tél, 315–318. old.

5 ■ Major Iván: Hol a mainstream mostanában? *BUKSZ*, 2000. tél, 318–322. old.

6 ■ Robert K. Merton.: *The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations*. Ed. Norman W. Storer, University of Chicago Press, Chicago, 1973.

7 ■ Merton: *i. m.* 471. old.

8 ■ Tom Coupé.: *Revealed Performances: Worldwide Rankings of Economists and Economics Departments*, ECARES, Université Libre de Bruxelles (2000). *Journal of the European Economic Association* 1 (2003), 1309–1345. old.

9 ■ Vö. Papp Zoltán: A tudományos mérés problémái. *Magyar Tudomány* 49 (2004), 232–240. old.

10 ■ Valentinyi: *i. m.* 148. old.

11 ■ Michael A. Spence: Job Market Signalling. *Quarterly Journal of Economics* 77 (1973), 355–374. old.

sabb szakértők még a folyóiratok betűnagyságbeli eltéréseit is figyelembe veszik az összehasonlításban.⁸⁾ Így minden kutatónak volt egy publikációs pontszáma, és egy holland napilap minden évben közölte a publikációs verseny eredményét. Ahogyan ismerőseim nemrégiben beszámoltak róla, pár év után a hollandok feladták a rendszert, mert rájöttek: a pontverseny rossz hatással van a „versenyzőkre”, túlzott publikációs tevékenységre ösztönzi őket.

Egyébként egy-két évvel ezelőtt hasonlót, bár rugalmasabb pontrendszert fogalmazott meg az MTA Közgazdasági Bizottsága is, amely meghatározta, milyen tevékenység hány pontot ér; és megadott egy alsó ponthatárt, amely alatt egy közgazdász be sem adhatja az akadémiai doktori értekezését. Nyilvánvaló, hogy világszerte próbálkoznak ilyen „objektív” mérce felállításával és alkalmazásával, mert az értékelést elfogulatlaná teszi. Az más kérdés, hogy egyénre lebontva nagyon kétes értékű, és statisztikai összehasonlításban is csak óvatosan használható.⁹

Ezzel szemben az én észrevételeim többnyire egyedi megfigyeléseken alapulnak. Félre lehet őket söpörni azzal, hogy nem jellemzőek. Erre csak azt válaszolhatom, hogy példáimat jellemzőnek tartom, amelyek kivételként nem erősítik a szabályt.

A *hatékony publikációs szelekció* feltételeinek elemzésekor abból a kétségtelen tényből célszerű kiindulnunk, hogy szerte a világban több száz (ezer?) angol nyelvű közgazdasági folyóirat létezik, amelyben nagyon sok közgazdász elhelyezheti a cikkeit. Az uralkodó felfogás (például Valentyni) szerint e folyóiratok gazdag kínálata, a múltban kialakult, a tudományos közösség által elismert presztízssorrendje, továbbá a lektorálás általános és a tudományos közösség által ugyancsak elfogadott szabályai elegendők ahhoz, hogy a publikálók között viszonylag szabad verseny alakuljon ki. A verseny garantálja, hogy a publikációs szelekció nem kerül tartósan és rendszeresen távol a hatékony osztályozás feltételeitől. A legsikeresebb kutatók a legjobb folyóiratokban publikálnak, a kevésbé sikeresek a kevésbé jó folyóiratokban és így tovább. Szabad a verseny a folyóiratok között, a cikkek lektorai névtelenek, tehát bátran bírálhatják a szerzőjelölteket anélkül, hogy bajuk eshetne. Ez a rendszer hatalmas erőfeszítésre ösztönzi a kutatókat: a fiatalokat azért, hogy véglegesített állást (*tenure*-t) kaphassanak, az idősebbeket azért, hogy még jobb állást, sztárfizetést és hírnevet szerezzenek.

Talán senki sem állítja azt, hogy a tényleges publikációs szelekció valóban olyan tökéletes, mint ahogyan fentebb leírtuk. De nagyon sokan elégedettek az eszme gyakorlati megvalósulásával. Érdemes Valentynit idézni, akit joggal tekinthetünk e felfogás színvonalas és jellegzetes képviselőjének: „Az absztrakt, egyetemes módszertani elveken nyugvó kutatások és a nagyszámú kézirat lehetővé teszik, hogy a tudás értékelésének alapvető intézményévé a lektorok váljanak. A nagy meritési lehetőség biztosítja, hogy a lektorokhoz a sok gyengébb mellett nagyszámú jó kézirat is el-

jusson. Mivel a tanulmányíráshoz a minimális olvasottságon, íráskészségesen és önbizalmon kívül a közgazdaság-tudományban más nem szükséges, a kéziratok száma igen magas lenne, ha a matematikai apparátus használatának megkövetelése – mint előzetes szűrés – nem korlátozná a folyóiratokhoz elküldött kéziratok számát. (A 18. lábjegyzet: A közgazdaságtan és a matematikai módszerek viszonya komplex probléma, amelynek az említett szűrés csak az egyik és nem is a legfontosabb aspektusa....) Így a lektorokhoz áttekinthető mennyiségű és viszonylag sok jó kézirat kerül, amelyeknek azonban a vezető kéziratoknál átlagosan több mint a 90%-át még vissza is utasítják. Ez biztosítja, hogy a vezető folyóiratokban publikált tanulmányok átlagos minősége igen magas, a közlésnek már a pusztán ténye fontos információt hordoz a kutatási teljesítményről.”¹⁰ Más ismerőseim tőlünk független körülménynek tekintik a szelekciós torzulást, amellyel nem nagyon tudunk mit kezdeni. Én is azt gondolom, hogy lehetne sokkal rosszabb is a cikkek kiválasztásának és elbírálásának rendszere (például amilyen a szocialista időszaké volt, ahol a politikai és ideológiai szempontok gyakran életfontosságú szerepet játszottak). Azzal a szóban megfogalmazott véleményemmel is egyetértek, hogy Magyarországról – tekintély és befolyás hiányában – reménytelen nemzetközi publikációs reformot javasolni. Egyik körülmény sem jelenti azonban azt, hogy nem is kell foglalkozni a publikációs mechanizmussal. A későbbiekben majd látni fogjuk, hogy egyes világhíres közgazdászok is elégedetlenek a jelenlegi helyzettel.

MIRE VALÓ A PUBLIKÁCIÓ: ISMERETÁTADÁSRA VAGY MINŐSÉG-ELLENŐRZÉSRE?

A naiv szemlélődő méltán gondolhatja, hogy a tudományos publikáció elsősorban ismeretátadásra szolgál, és csak másodlagosan ellenőrzi a minőséget: a cikkét és a szerzőt. Ezzel szemben még a legnevesebb közgazdasági folyóiratok olvasóinak is gyakran lehet olyan érzésük, hogy viszonylag sok szerzőnek cikke megírásával nem annyira új ismeret közlése volt a célja, mint inkább jelezni akarta a tudományos közösségnek, milyen okos és eredeti gondolkodó ő, sőt a hitelesítőik is annak tartják (lásd a fent említett holland indexet).

A közgazdaság-tudományban 1973 körül bevezették a *jelzés* és a *szűrés* fogalmát. A legnépszerűbb szűrőmodell, amelyet Nobel-díjjal jutalmaztak,¹¹ abból indul ki, hogy a munkaadó tudja: a munkára jelentkezők egyik felének alacsony a termelékenysége, a másik feléé magas. Nem tudja azonban, hogy egy adott dolgozó melyik csoportba tartozik. Mivel életre szóló munkaszerződéseket köt, a munkáltató kénytelen mindenkinek az átlagos termelékenységnek megfelelő bért fizetni. Isteni beavatkozásként azonban megjelenik a színen az egyetem, amelynek vizsgarendszere akadálypálya a munkát keresőknek. A tehetségesebb fiatal könnyebben, a tehétségesebb nehezebben veszi az akadályokat – azonban feltevé-

szerint *termelékenyséjük az oktatás hatására nem változik*. Ha az egyetem megfelelő számú akadályt állít fel a versenypályán, akkor a tehetségesnek érdemes diplomát szereznie, a tehetségtelennek nem. A diploma jelzi a munkáltatónak: a jelentkező tehetséges, érdemes neki a magas termelékenységek járó bért fizetnie. A felsőoktatás kiszűri a tehetségeseket az arctalan tömegből. A modellnek van egy érdekes tulajdonsága: a képzés nem javítja a dolgozók termelékenységét, s csak azért van rá szükség, hogy a munkáltató meg tudja különböztetni a búzát az ocsútól. Ez elméletileg nevezetes eset, amikor a piac az aszimmetrikus információ miatt képtelen megvalósítani a társadalmi jólét maximumát (vagy szabatosabban fogalmazva: a Pareto-optimumot)!

Az elmúlt harminc év alatt sok vita folyt arról, hogy mennyire jól írja le a valóságot a szűrőmodell. A modellt hozzászólások kérdéseire alkalmazva: a folyóiratok a publikációk megjelentetésével nemcsak a tudást terjesztik, hanem a kiválasztási rendszer szűrőjeként is működnek (lásd fent), és a végleges állást kereső vagy pályázó kutató publikációs jegyzéke is jelzés. (Az amerikai egyetemeken a *tenure* valóban életre szóló szerződés!) A publikálással nem feltétlenül vagy nemcsak a tudás terjesztése a cél, hanem a jelzés: én képes voltam leküzdeni az akadályt, te viszont nem.¹²

A folyóiratbeli közlés társadalmi értékéről egy másik tudományszociológus idézünk a világháló előtti korból: „A folyóiratok nemcsak információs csatornák. Központi szerepet játszanak a kutatás értékelésében és a szakmai elismertség elosztásában [...]. A kutató fizikusok ritkán olvassák még azokat a folyóiratokat is, amelyekben publikálni óhajtanak. Információs forrásként a folyóiratokra nincs szükség, mert hatékonyabbak az informális csatornák.”¹³

Szerencsétlenül érzem, hogy Valentinyi a matematikát mint publikációs szűrőt említi, és örülök, hogy ő sem ezt tartja a matematika közgazdasági alkalmazásában a legfontosabbnak.

GYAKRAN TÉVEDNEK-E A LEKTOROK ÉS A FOLYÓIRAT-SZERKESZTŐK?

Lépjünk tovább a tökéletlenségek vizsgálatában, és nézzük meg, mi a következménye annak, ha a lektorok és a szerkesztők nem tudják megbízhatóan megállapítani egy cikk minőségét! Az *Econometrica* című folyóirat igazán illetékes főszerkesztője, Ellison szerint,¹⁴ de más szakértők szerint is, a közgazdaság-tudományi folyóiratokban megjelenő cikkek átfutási idejének riasztó növekedése (több évről nem szó) nem a nyomdák túlterheltségével vagy a gyenge szűréssel (sorban állással) indokolható, hanem főleg az egyre gyakoribbá váló, többszöri revízióval. Ennek ellenére elég gyakran előfordul, hogy egy nagyon jó cikket egy folyóirat elutasít (később a szerző esetleg Nobel-díjat kap egy másik folyóiratban közölt cikkéért¹⁵), és az is, hogy egy nagyon rossz cikket elfogadják. Ha kevesebb revízió volna, akkor a kétféle statisztikai hiba

vélhetőleg még nagyobb lenne: még több érdemes cikket utasítanának el, és még több érdemtelen cikket fogadnának el. Ugyanakkor Ellison modelljéből¹⁶ levezethető, hogy ebben a rendszerben általában több évig tart a huzavona, s ez egyre inkább azoknak a cikkeknek kedvez, amelyekben a kidolgozottság háttérbe szorítja az ötletességet.

De még ennél is bonyolultabb a kép. Egy jó cikkben is lehet hiba, és egy rossz cikk is lehet logikailag hibátlan! A Nobel-díjasok között is kiemelkedő Samuelson több, lényeges hibával terhelt cikket írt, amelyek azonban általában jelentősen hozzájárultak a közgazdaságtan fejlődéséhez (lásd később). Természetesen Samuelson sok hibátlan cikket is írt, amelyek zöme nem volt olyan fontos, mint egyes hibás cikkei!¹⁷ Ugyanakkor nagyon sok olyan – logikailag hibátlan – közgazdaságtani cikk jelenik meg, amely azért rossz, mert hibás vagy érdektelen kérdésfeltevésből indult el.

Az egyre bonyolódó kutatási módszertan esetenként csak azt leplezi, hogy a kutatók (és a lektorok, valamint a szerkesztők) szinte annyit sem tudnak a kérdésről, mint egy tájékozottabb laikus. Bár a legtöbb publikációs szelekciót tárgyaló cikk óvakodik a konkrét esetek említésétől, én egy friss példát hozok föl.

12 ■ Vö. Reszkető Petra, Váradi Balázs: Elöl-hátul doktor: A tudományos címek mai rendszerének kialakulása. In: Kovács János Mátyás (szerk.): *A zárva várt Nyugat. Kulturális globalizáció Magyarországon*. 2000–Sík, Bp., 2002. 311–344. old.

13 ■ Michael J. Mulkay: *The Social Process of Innovation*. Macmillan, London, 1972. 23. old.

14 ■ Glenn Ellison: The Slowdown of the Economics Publishing Process. *Journal of Political Economy* 101 (2002), 947–993. old.

15 ■ Joshua S. Gans, George B. Shepherd: How are the Mighty Fallen: Rejected Classic Articles by Leading Economists. *Journal of Economic Perspectives* 8 (1994), 1, 165–180. old.

16 ■ G. Ellison: Evolving Standards for Academic Publishing: A q-r Theory. *Journal of Political Economy* 101 (2002), 994–1034. old.

17 ■ De még a matematikában is vannak olyan nevezetes tételek, például az 1994-ben bebizonyított nagy Fermat-tétel, amelyeknek az első... sokadik „bizonyítása” is hibás vagy legalábbis hiányos volt, pedig történelmileg visszatekintve is kiemelkedő matematikusok voltak a szerzőik.

18 ■ Assaf Razin, Efraim Sadka, Phillip Swagel: The Aging Population and the Size of the Welfare State. *Journal of Political Economy* 110 (2002), 900–918. old.

19 ■ Matematikailag képzettebb olvasóknak felhívom a figyelmét arra, hogy egy ilyen „korszakalkotó felfedezés” esetén még az sem akadályozza meg a közlést, ha az elemzés közben a szerzők elfeledkeznek arról a közismert tényről, hogy ha az egyváltozós optimum a szakasz egyik végpontjában van, akkor a görbe érintője általában nem vízszintes az optimumban.

20 ■ Egyéni szinten ezt Merton (1968) szellemesen Máté-hatásnak nevezi: „Mert a kinek van, annak adatik, és bővülködik; de a kinek nincs, az is elvételik tőle, a miije van.” (Máté 13, 12) A Máté-hatás abból áll, hogy egy neves tudós nagyobb elismerésben részesül egy felfedezésért, mint a vele együtt dolgozó vagy tőle függetlenül ugyanazt publikáló „mezei” tudós (446. old.). Itt egy természetes lélektani jelenségről van, amit maguk a neves tudósok is elismernek, és próbálják a hatását tompítani.

21 ■ Coupé: *i. m.*

22 ■ Gans, Shepherd: *i. m.* 173. old.

23 ■ George Akerlof: The Market for Lemons: Quality Uncertainty and the Market Mechanism. *Quarterly Journal of Economics* 89 (1970), 488–500. old.

24 ■ Bruno S. Frey: Publishing as Prostitution? – Choosing between One's Own Ideas and Academic Success. *Public Choice* 2003. 1–2, 205–223. old.

Az egész világ attól retteg, hogyan fogja egy előre-gedő népesség fenntartani öregkori nyugdíjrendszerét (lásd például a francia és az osztrák nyugdíjreform körüli harcokat). Nemrég jelent meg azonban egy kiváló folyóiratban neves szerzőktől egy cikk,¹⁸ amely megnyugtatja az olvasókat: az elmúlt évtizedek tapasztalatai szerint nem kell félni a jövőtől: ha a múltban a fejlett országokban a népesség enyhe „fiatalodásával” párhuzamosan drámaian emelkedtek a nyugdíj- és egyéb jóléti kiadások, akkor a küszöbönálló öregedésből is kiszülhet kiadáscsökkenés. A meglepő felfedezésükhöz a szerzőknek „csak” a népességöregedést kellett tévedésből az eltartottak és az eltartók arányának emelkedésével definiálni. Az adott esetben (tudniillik a gyermekek részaránya a teljes népességben gyorsabban csökkent, mint ahogyan az öregeké nőtt) Razinék hibás öregedési definíciója népességfiatalodást rejt, és kész a rejtvényt: „fiatalodik” a népesség, és nő a nyugdíj- és egyéb szociális kiadás aránya a GDP-ben. Az „empirikus megfigyelést” egy szellemes matematikai modellel kiegészítve, a cikket a legjobb folyóirat örömmel közölte, mert a szerzők „találtak” és „megoldottak” egy „rejtvényt”. Ironikusan megismertem a Valentinyi-idézet utolsó félmondatát: „...a közlésnek már a pusztá ténye fontos információ hordoz a kutatási teljesítményről.”¹⁹ Ennél csak az a meglepőbb, hogy a szerzők – bár már tudnak hibájukról – milyen rámenősen terjesztik tévhitüket cikkgyűjteményben és monográfiában.

Eddig egyéni tévedésekről volt szó, most térjünk át a rendszerhibákra. Többen gondoljuk úgy, hogy a világ közgazdaság-tudományának jelenlegi működési mechanizmusa egyre inkább a fejlett országoknak, és azon belül is Amerikának kedvez. Ahogyan a közvetlen amerikaiak mondják: *a pálya lejt.*²⁰

A félreértést elkerülendő, az utóbbi évtizedekben az amerikai közgazdaságtan egyre inkább a többi ország közgazdaságtana fölé emelkedik, és ez a tendencia a Nobel-díjak odaítéléséből is leolvasható.

Itt most azonban az igazságtalanságokról beszélünk, amelyek a megérdemelté is előnyösebbnek mutatják az amerikai közgazdaságtant. Ezt a torzítást két olyan „top ten” folyóirat példáján lehet szemléltetni, amelyek egy-egy amerikai egyetemhez tartoznak: a University of Chicago *Journal of Political Economy* és a Harvard University *Quarterly Journal of Economics* című folyóiratán. Kezembe került egy kimutatás,²¹ amely szerint a chicagói egyetem lapjában a nevezett egyetem szerzői a cikkek 10%-át írták, a rivális egyetem oktatói csupán 5%-ot (a publikált változatból ez az adat kimaradt). Egy neves chicagói szerző be is vallja, hogy neki nem is lehetett elutasított cikke, mert „legtöbb közgazdaságtani cikkemet olyan lapokban publikáltam, amelyek szerkesztője jó barátom volt [...] és sok esetben még a cikk formális benyújtására sem volt szükség”.²² A chicagói helyzettel szemben a cambridge-i (Massachusetts) egyetem lapjában az odavalósiak a cikkek 16%-át, a chicagói versenytársak pedig csak 8%-át írják. Bár nem ismert, hogy a beadott cikkek között mi volt a két

egyetem oktatóinak a részesedése, gyanítható, hogy legalább az egyik folyóirat kiválasztási mechanizmusa torzít! Ugyanis ha objektív lenne a verseny, akkor a százalékos megoszlásban nem lenne ilyen nagy kétirányú eltérés. Tovább nőhet aggodalmunk, ha összeadjuk a két óriasegyetem jelenléti arányát a két folyóiratban, mert 15, illetve 24%-ot kapunk. Mennyi hely marad a többi, hasonló színvonalú (amerikai és egyéb) egyetemen dolgozóknak? Ne felejtjük el: nem lehet minden jó egyetemnek (még ha amerikai, akkor sem) saját közgazdaság-tudományi folyóirata, hiszen a versenyben gyakran csak a legjobb tíz folyóirat számít!

Ezen a ponton jegyzem meg, hogy a cikkek visszatartásának nagy aránya önmagában semmit sem mond a szűrés fokáról. A modern közgazdaságtan kedvelt módszerét alkalmazva, modellszerűen kezeljük el, hogy vannak jó és rossz cikkek, s a szerzők cikkük első változatának elkészültekor maguk is tudják, hogy a cikkük jó-e vagy rossz. A jó cikkeket a vezető folyóiratokhoz nyújtják be, a rosszakat a többihez. A továbbiakban csak a jó cikkekkel törődünk. A tíz vezető folyóiratba közlésre először, másodsor stb. változatlan formában benyújtott cikkek szerzői véletlenszerűen választanak a még fel nem keresett folyóiratok között. Minden cikkre ráírják, hogy már hány folyóirat utasította el a cikk közlését. A cikk közlését az elsőnek, a másodikkal... a kilencedikkal felkeresett folyóirat automatikusan elutasítja, de a tizedikkal felkeresett folyóirat automatikusan közli, mert a 90%-os szűrés miatt cikkhiányban szenved. Ekkor minden jó cikk végül is megjelenik egy jó folyóiratban, tehát a látszólag szigorú szűrés csak formális. Gondolatkísérletünk tehát arra mutat rá, hogy a tényleges szűrési arány megismeréséhez nem elég azt tudni, hogy a folyóiratok a beérkezett cikkeknek átlagosan hányadrészét fogadják el; azt is tudnunk kell, hogy megjelenésük előtt a cikkeket átlagosan hány folyóirathoz nyújtják be közlésre.

A valóságban persze ez a szélsőséges helyzet még közelítőleg sem valósulhat meg, mert a cikkek egy jelentős része a rosszabb folyóiratoknál köt ki, vagy sehol sem jelenik meg. De Gans-Sheperd már idézett cikkéből tudjuk, hogy Akerlof Nobel-díjas cikkét²³ három elsőrangú folyóirat utasította el, mire a negyedik közölte.

Az itt előadott kritikát sokkal erősebben képviseli Frey, aki egyenesen a tudomány prostituálódásáról beszél.²⁴ Ő a szelekció fő hibáját a felelősség nélküli lektorok vétőjogában látja: szerinte a lektorok különféle okokból, különösebb indoklás nélkül elutasítják vagy kiheréltethetik a szerzőkkel a hozzájuk küldött cikkeket. És ezt a reménybeli szerzők (különösen a véglegesítés előttiek) már a cikkük írásakor is figyelembe veszik: olyan témát választanak, és olyan hivatkozásokkal tűzdelik meg cikküket, amelyek hatására a szerkesztő a szerzővel rokonszenvező szakértőt választ lektoroknak, és a kedvező eredmény szinte szavatolt.

Sok igazság van e kritikában. Például a Razin és szerzőtársai fent említett cikkéről megszületett egyik

kritika (név a szerzőnél) a következőképpen mentette Razinékát: „Az irreális feltevések és a korlátozott statisztikai tesztelés könnyen védhetők. Razinék dolgozata egy nehéz téma korai vizsgálata. Emellett Razinék modelljének heurisztikus értékét jelentős mértékben egyszerűsége adja, amely szükségképpen megköveteli a valósághűség némi feláldozását. Ezért nem sok haszonnal járna, ha csupán rámutatnánk az irreális feltevésekre vagy a statisztikai elemzés esetleges korlátjaira. Ezzel ellentétben, célszerű megjelölni azokat a területeket, amelyek figyelembevételével a modell jelentősen kiterjeszhető, de nem bonyolódna el túlságosan.” Ha figyelembe vesszük, hogy vélhetőleg az egyik lektor mindig a bírált szerzők valamelyike, akkor nem is lepődünk meg a szinte alázatos kritikán! Érdekes módon ez a megalkuvás sem segített a szerzőn: már a második folyóirat utasította el a közlést.

Minden lektori disznóság ellenére Frey elveti a sulykot. Nem igaz, hogy a lektornak vétőjoga van; ha három lektor közül kettő nagyon határozottan dicséri a cikket, akkor a harmadik, ellenző lektor csak lejárhatja magát a szerkesztő előtt. (Természetesen a fordított esetben is, ha rossz cikket dicsér!) De még jó nevű folyóiratokkal is előfordul, hogy csak egyetlen lektori véleményt kérnek. Még ha a vélemény nagyon elutasító is, a benyújtott cikket a szerkesztő elfogadhatja, mert annyira gyenge a kritika, és annyira meggyőző a szerzői védekezés a lektori támadás ellen, hogy a szerkesztő inkább a szerzőnek hisz, mint a lektornak. Inkább az igaz, hogy a szerkesztő a lektorok megválasztásával befolyásolhatja a végeredményt: például kritikus lektorok választásával inkább nemleges, kritikátlan lektorok választásával inkább igenlő választ támaszthat majd alá.

Azt már említettük, hogy a közgazdaságtanban (de más tudományban is) eléggé szubjektív a kiválasztás. De mi történik akkor, ha egy benyújtott cikk a lapban korábban megjelent írásról mutatja meg, hogy téves? Azt gondolhatnánk, hogy ilyenkor nincs helye az ízlésbeli megfontolásnak, a hibát mindenképpen ki kell javítani. A valóság megint más: a szerkesztők kellemtlenül érezhetik magukat, hogy egy durva hibát tartalmazó cikket átengedtek a szigorúnak vélt szűrőn; ha lehet, esetleg azzal tartják távol a kritikust, hogy nem is jelentős a hiba: „minden megengedett”. A többi folyóirat pedig „joggal” utasítja el a kritika közlését: „mi közöm hozzá, hogy másutt milyen szármarságok jelentek meg?”

MENNYIRE MÉLTÁNYOSAK A TUDOMÁNYOS TÁRSASÁGOK ZÁRT KÖRŰK KIALAKÍTÁSÁBAN?

A publikációs megítélés torzításához hasonló, s azon alapuló intézményi torzításról számol be egy nemrég megjelent tanulmány²⁵ a „top ten” egyik folyóiratában, az *Econometric*-ben. A cikk megértéséhez tudni kell, hogy a (nemzetközi) *Econometric Society*-nek

bárki tagja lehet, aki hajlandó az éves tagdíjat befizetni, és egyetért a társaság célkitűzéseivel. Léteznek azonban a társaságnak úgynevezett Fellow-i, akiket a már korábban megválasztott Fellow-k választanak. Fellow-nak lenni nagy megtiszteltetés, és évente jelölés alapján legfeljebb egy tucat új Fellow-t választanak meg a több ezer fős társaságból. A cikk szerzői azt kérdezték: mennyire függ a beválasztás esélye az illető munkahelyétől vagy kutatási területétől? A matematikai statisztika eszközeivel némi (mennyi a némi?) függés adódott: például papírforma szerint nagyobb a megválasztási esélye egy észak-amerikai elméleti közgazdásznak, mint egy ugyanolyan kvalitású ausztrál ökonométernek. Hamermesh és Schmidt tudósokhoz méltó óvatossággal teszi hozzá: „Taglaljuk eredményeink különféle értelmezését [...], de az Olvasóknak maguknak kell levonniuk a konzekvenciákat arról, hogy mi következik eredményeinkből a minőség és a méltányosság szelektációs szerepéről.” (399. old.) A társaság dicséretére legyen mondván, hogy az önkritikus cikk a társaság hivatalos folyóiratában jelent meg.

KIIGAZÍTJÁK-E A HIVATKOZÁSOK A PUBLIKÁCIÓS MECHANIZMUS TORZÍTÁSÁT?

Eddig nem beszéltünk a dolgozatok hivatkozási jegyzékéről, amely az önhivatkozások kihagyása után utólag képes tompítani a publikációt szabályozó szelektációs mechanizmusok torzítását. Valóban, hiába közölnek akarva-akaratlanul a szerkesztők rossz cikkeket, ha a kutatók nem hivatkoznak e cikkekre, akkor a hivatkozások szintjén e cikkek olyanok, mintha meg sem jelentek volna.

Ez igaz, de nem teljesen. Egyrészt nemcsak a lektoroknak és a szerkesztőknek nehéz megállapítaniuk, hogy melyik cikk jó, és melyik nem, de a hivatkozásokat gyártó későbbi szerzők népes taborának sincs könnyű dolga. Jó példa erre Samuelson 1958-as cikke a fogyasztási kölcsönről, vagy ahogyan ma beszélnek a témáról: az együtt élő nemzedékek modelljéről.²⁶ Amikor ez a cikk megjelent, Samuelson már a világ egyik vezető közgazdásza volt. Sokat publikált, és sokat idézték. A cikk a világ egyik legnevesebb folyóiratában, a már említett *JPE*-ben jelent meg. Megjelenése idején nem sok port kavart. Az első jelentős hivatkozás hét évvel későbbre datálható: Samuelson MIT-s kollegájától, Peter Diamondtól származik, 1965-ből. A matematikai hibákat Gale 1973-ban javította ki – legalábbis részben.²⁷ A cikk diadalmenete csak 1978 körül kezdődött. Észrevették, hogy jól modellezi a nyugdíjrendszert, a pénzt, a hiányos piacokat. Tehát publikálása után körülbelül húsz évnek kellett eltelnie, míg az együtt élő nemzedékek modellje elnyerte méltó helyét a modern közgazdaságtanban, és az úttörő cikk azóta folyamatosan a legidézettebb cikkek között szerepel.

További gondok forrása, hogy nem minden olyan szerzőre hivatkoznak, aki kétségkívül megérdemelné.

Tasnádi Attila hívta föl a figyelmet a következő esetre. Ma már egyetemi tananyag a játékelmélet, és az extenzív alakban megadott játékok (úgynevezett aljáték-tökéletes) egyensúlyi stratégiáját visszafelé haladó (backward) indukcióval számítják ki. A szokásos történeti hivatkozások²⁸ a halmazelméletet axiomatizáló matematikus, Zermelo cikkét²⁹ jelölik meg forrásnak, és átsiklanak König³⁰ és Kalmár³¹ cikkei fölött. Csupán az utóbbi években kezdik felismerni, főleg német kutatók,³² hogy Zermelo jóval kevesebbet bizonyított, mint nagylelkű amerikai követői gondolták, viszont az említett magyar szerzők meglepően közel kerültek a mai eredményekhez. A hivatkozásjegyzékből is látható, hogy mindhárom felfedező német nyelven közölte a cikkét. A nem matematikus olvasók kedvéért külön hangsúlyozom, hogy az 1920–1930-as években a szegedi matematikai folyóirat a nemzetközi figyelem központjában állt (ott publikált a ma is világszerte ismert Riesz Frigyes és Haar Alfréd is).

A pontatlan és hiányos hivatkozás oka az lehetett, hogy az 1950-es évek amerikai matematikusai már nem tudtak jól németül. Figyelemre méltó, hogy az a Harold Kuhn, aki a visszafelé haladó indukciót beépítette a modern játékelméletbe,³³ Neumann Jánosnak volt a tanítványa, aki a játékelméletet létrehozta. Emellett Kuhn a játékelmélethez szorosan kapcsolódó lineáris programozás egyik eljárását König és Egervári gráf- és mátrixelméleti eredményeire való tekintettel *magyar módszerek* nevezte el, miután átrágtta magát a már említett König (másik) német és Egervári magyar (!) nyelvű cikkén.³⁴

VANNAK-E LÉNYEGES BELÉPÉSI KORLÁTOK?

Több korlát is létezik. A már említett Harvard–Chicago-eltérés arra is utal, hogy különböző közgazdasági iskolák léteznek: például a harvardi közgazdászok általában nagyobb, a chicagóiak általában kisebb ál-

lamot tartanak racionálisnak, és vélhetőleg ez az értékválasztás a „csatolt” folyóiratokban is tükröződik. De hasonló korlátot jelenthet az, hogy a külső jelentkező más hozzáállást sajtátított el az egyetemén, mint a folyóirat lektorai és szerkesztői.

Az amerikai–európai különbségről nagyon találóan szól Valentinyi is, további hivatkozásokat tartalmaz cikke 16. és a 19. lábjegyzete. Itt csak röviden összefoglalom a különbséget. Az amerikai elméleti közgazdászok egy hatalmas piacon versengenek egymással. Akármilyen absztrakt elméleti publikációval is érvényesülhetnek, ha a szakértők elismerik munkájuk értékét. Viszont felesleges lenne „túlzottan konkrét” ismereteket elsajátítani, amelyeknek a kontinensnyi ország másik sarkában semmi hasznát sem vennék. Ezzel ellentétben az Egyesült Európa még mindig nemzetállamokra tagolódik, ahol a legtöbb tudós saját országában, azon belül is megszo-kott városában érzi legjobban magát. Részt vesz a helyi közéletben, tanácsot ad helyi ügyekben, és kevés hasznát venné a túl elvont modellek gyártásának, amelyeket városában vagy akár országában kevesen értenének meg.

MI A SZEREPÜK A FOLYÓIRATOKAT MEGJELENTETŐ KIADÓKNAK?

Az ideális modellben a folyóiratokat megjelentető kiadókról nem esik szó, szerepük elhanyagolhatónak tűnhet. A reális helyzet vizsgálatakor azonban e kiadók érdekeit nem szabad elhanyagolnunk. A tudományos folyóiratok szerzői semmilyen díjazást nem kapnak (a lektorok is csak ritkán), ellenben a folyóiratok előfizetési díja nagyon magas. A kiadók vélhetően hatalmas profitot zsebelnek be a tudományos folyóiratok kiadásából, és elemi érdekük, hogy a jelenlegi helyzetet fenntartsák. A közgazdaság-tudományban, de más tudományokban is rengeteg nagyon drága folyóirat jelenik meg, s az évi több száz-ezer forintos előfizetési díjat legalábbis az ott publikáló szerzők intézményei hajlandók kifizetni.

Összefoglalva az elmondottakat. a) A modern, iparosított tudományban gyakran előfordul, hogy egy cikk vagy egy könyv közlésével a szerző nem annyira új és helyes ismereteket akar átadni, mint inkább jelezni akarja tehetségét. b) A társadalomtudományokban különösen nehéz a közlés előtt bárkinek is megítélnie, hogy a benyújtott cikk mennyire érdemes közlésre. c) A folyóiratokat működtető szerkesztőségeknek vagy egy tudományágat képviselő tudományos társaságoknak nehéz megőrizniük elfogulatlan-ságukat a közlendő cikkek, a meghívott előadók és a kiemelt tagok kiválasztásában. d) A hivatkozások figyelembevétele jelentősen tompítja a publikációs szelekció torzításait, de csak hosszabb távon, és akkor sem teljesen. e) A publikációs versenyt jelentős belépési akadályok korlátozzák. f) A folyóiratokat megjelentető kiadók hatalmas hasznot zsebelnek be a folyóiratok piacképességének manipulálásával.

25 ■ Daniel S. Hamermesh, Peter Schmidt: The Determinants of Econometric Fellows Election. *Econometrica* 71 (2003), 399–408. old.

26 ■ Paul A. Samuelson: An Exact Consumption-Loan Model of Interest with or without the Social Contrivance of Money. *Journal of Political Economy*, 66 (1958), 467–482. old.

27 ■ David Gale: Pure Exchange Equilibrium of Dynamic Economic Models. *Journal of Economic Theory* 6 (1973), 12–36. old.

28 ■ Például Martin J. Osborne, Ariel Rubinstein: *A Course in Game Theory*. MIT Press, Cambridge, 1995. 99. old.

29 ■ E. Zermelo: Über eine Anwendung der Mengenlehre auf die Theorie des Schachspiels. *Proceedings of the Fifth International Congress of Mathematicians II* (1913), 501–504. old.

30 ■ Dénes König: Über eine Schlussweise aus dem endlichen ins unendliche. *Acta Litterarum ac Scientiarum, Regiae universitatis Hungaricae Francisco-Josephianae. Sectio Scientiarum Mathematicarum*. III (1927), Szeged, 121–130. old.

31 ■ László Kalmár: Zur Theorie der abstracten Spiele. *Acta Litterarum ac Scientiarum, Regiae universitatis Hungaricae Francisco-Josephianae. Sectio Scientiarum Mathematicarum*. IV (1928–29), Szeged, 65–85. old.

32 ■ Christian Ewerhart: Backward Induction and the Game-Theoretic Analysis of Chess. *Games and Economic Behavior* 39 (2002), 206–214. old. és Ulrich Schwalbe, Paul Walker: Zermelo and the Early History of Game Theory. *Games and Economic Behavior* 34 (2001), 106–137. old.

A SZELEKCIÓS MECHANIZMUS JAVÍTÁSÁRÓL

Az eddig elmondottakból következik, hogy a közgazdaságtan nemzetközi publikációs rendszere megérett a reformra. A reformnak azonban nincs gazdája, itt csak a tudományos közösség vezetői által vezérelt, önkéntes változtatásokról lehet szó. Érdemes pontonként végigmenni rajtuk.

a) Az oktatás és a kutatás területén egyaránt tudatosítani kellene, hogy a publikálás nem pontvadászat, hanem ismeretközlés. A fiatal oktatók véglegesítése során sokkal nagyobb súlyt kellene fektetni a tényleges teljesítmény értékelésére, mint a mechanikus pontösszesítésre. Ez egyébként a legjobb amerikai egyetemeken így is történik.

b) A publikációs tevékenység szereplőinek tudatosítani kellene, mennyire bizonytalanok az ismereteink. Ha ezt tudnák, sokkal óvatosabban járnának el a cikkírásban, a szerkesztésben és az értékelésben.

c) Elsősorban az uralkodó szerepet játszó amerikai, de a másodhegedűs nyugat-európai közgazdászoknak is el kellene gondolkodniuk azon, hogy valóban annyival jobbak-e a többiekénél, mint ahogy a statisztikák mutatják? Nem javulna-e a közgazdaságtan színvonala, ha az első világ kutatói némileg nagyobb figyelmet szentelnének az egykori második és a jelenleg is létező harmadik világ kutatóinak?³⁵

d) Az erkölcsi mércék szigorításával csökkenne a hivatkozási listák „kölcsonös segítségnyújtási” szerepe, és nőne a prioritások megállapításának fontossága.

e) A nemzetközi folyóiratok szerkesztőinek széleslátókörűen kellene kiválasztaniuk az elfogadott cikkeket. Mivel a tudomány nyelve ma már egyértelműen az angol, a jónak ítélt cikkek ingyenes nyelvi lektorálásával csökkenteni kellene a nyelvi korlátok hatását. (Ez néha megvalósul, de gyakori lehet, hogy a nyelvi tökéletlenségek eleve elrettentik a tökéletes angolságú szerkesztőket.)³⁶

f) A szocialista országok tudományos folyóirat-politikájának ismerői túlságosan is jól tudják egy piac nélküli rendszer hibáit: mesterségesen életben tarthatók olyan folyóiratok, amelyeket a kutya sem olvas, és nem is hivatkozik rájuk. A jelenlegi nemzetközi folyóirat-kiadók azonban hatalmas üzleti érdekeltségek, amelyeket csak a tudományos világ összefogása készíthet monopolista viselkedésük megváltoztatására. Valami ilyesmi történhetett az *European Economic Review*-vel, ahol a (rég) szerkesztőség szembekerült a kiadóval, és *Journal of the European Economic Association* címmel új folyóiratot indított. A folyóirat-kiadásban igazi változások azonban csak egy komolyabb tudományos válságtól és a világháló további térnyerésétől várhatók.

A közgazdászok, mint a tudósok általában, évszázadok óta folyóiratokban közlik új felfedezéseiket. Ezzel nagyjából egy időben (1660 körül) megalakultak a tudományos társaságok, amelyek jelentős mértékben a publikációk alapján tagjaik személyében igyekeztek kiválasztani a tudományos elitet. Tudománya válo-

gatja, hogy mennyire könnyű megállapítani, egy cikk vagy egy kutató jó-e vagy sem. (A mai világban a könyv eleve gyanús, mert nincs gondos lektorálás!) A természettudományokhoz, de különösen a matematikához képest a közgazdaságtani értékelésben aránytalanul nagy szerep jut a szubjektív tényezőknek, amelyeket olyan „objektív” tényezők is alátámasztanak, mint hogy a cikk szerzője(i) hol dolgozik(nak), mi a véleménye(ük) a tudósokat megosztó kérdésekről stb. A szocializmus összeomlásával párhuzamosan a nemzetközi közgazdász-társadalom egységesebb, mint valaha: Moszkvában ma ugyanazt tanítják, mint Párizsban vagy New Yorkban. Ez a folyamat azonban nem csökkentette, hanem még inkább megerősítette az amerikai közgazdaságtan dominanciáját, nemcsak a második és harmadik világgal, de még Nyugat-Európával szemben is.

Ez a folyamat tükröződik a folyóiratokban is. Az amerikai térnyerést, különösen az ottani elit térnyerését, jelentős részben a jobb teljesítmény indokolja. Véleményem szerint azonban fontos a publikációk szelekciós torzítása is, amely felnagyítja a tényleges különbségeket. Kérdés: mennyire káros ez a torzulás, és lehet-e csökkenteni? Cikkem mellett érvel, hogy a szelekciós torzulás eléggé káros, és eléggé nagy érdekek akadályozzák a csökkentését. Csak a jövő mutatja meg, hogy történik-e majd ebben változás.

Befejezésül hadd említsem meg, mi volt az utolsó csepp a pohárban, amely miatt hozzáfogtam e cikk megírásához. A (nemzetközi) Ökonometriai Társaság 2001-es elnöke a társaság valóban nagyszerű folyóirata, az *Econometrica* kiválóságát számos lehetséges forrás helyett kizárólag a folyóirat főszerkesztőjének, Ellisonnak (már idézett és más folyóiratban megjelent) tudományometriai cikkére hivatkozva bizonyította. Amikor e-mailben a társaság tehetséges, rokon-szenves és szerény francia elnökét figyelmeztettem arra, hogy az öndicséret nem elegáns, postafordultával elismerte, hogy hibáztott.

Széles körben még nem észlelhetők az elégedetlenség jelei. Ha majd a kutatók jelentős része nagymértékben elégedetlen lesz a publikációs szelekcióval, akkor várhatók a mélyreható reformok. Addig csak reménykedhetünk. □

33 ■ Harold W. Kuhn: Extensive Games and the Problem of Information. Contribution to the Theory of Games II. *Annals of Mathematical Studies* 28 (1953). Princeton University Press, Princeton, 193–216. old.

34 ■ Rapcsák Tamás: Egerváry Jenő élete és munkássága (1891–1958). *Sigma* 33 (2002), 1–12. old.

35 ■ Szabó Katalin hívta föl a figyelmemet egy cikkre, amely az orvostudományban vizsgálja ezt a kérdést: W. Wayt Gibbs: Lost Science in the Third World. *Scientific American*, 1995. augusztus.

36 ■ Az amerikai rakétatechnika egyik atyjának, a magyar származású Kármán Tódornak híresen rossz volt az angol kiejtése. Kimagasló tevékenysége könnyen elhárította a rossz kiejtéséből fakadó akadályokat.